

293945

VICTOR MOTOGNA

UN SECOL DIN ISTORIA DACIEI
IN TIMPUL NĂVĂLIRILOR BARBARE.
EPOCA INCREȘTINĂRII POPORULUI
ROMÂNESC

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CLUJ
TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ S. A.
1937

VICTOR MOTOĞNA

UN SECOL DIN ISTORIA DACIEI
IN TIMPUL NÄVÄLIRILOR BARBARE.
EPOCA INCREȘTINÄRII POPORULUI
ROMÄNESC

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CLUJ
TIPOGRAFIA NAȚIONALÄ S. A.
1937

INTRODUCERE

Din grandioasa operă a D-lui N. Iorga, *Istoria Românilor*, în curs de apariție, avem până acum 4 volume (întâiul constă din 2 părți).

Am luat în mâini, cu o legitimă nerăbdare, volumul al doilea, intitulat „*Oamenii pământului*“, fiindcă acesta cuprinde istoria neamului nostru dela părăsirea Daciei până la a. 1000. Este epoca celor 7 veacuri, cu fundate complet în întunerecul trecutului, când nici un scriitor contemporan, nici o inscripție nu pomenesc despre existența Românilor în nordul Dunării. În stadiul actual al cercetărilor, nici marele nostru istoric nu putea aduce ceva nou ca material documentar scris. În schimb avem o nouă și aprofundată interpretare a izvoarelor cunoscute. E uluitoare orientarea autorului în labirintul datelor și antichităților de tot felul, utilizate pentru a lămuri înțelepturile noastre.

E o datorie să constatăm acest lucru dela început, ca un omagiu din partea discipolului, care, împreună cu întreaga generație a istoricilor tineri, are de mulțumit atât de mult îndrumătorului și deschizătorului de căi nouă.

Dar, în chip firesc, citirea atentă a acestei cărți lasă și unele nedumeriri. Pornind dela ale sale, subsemnatul ia în cercetare istoria Daciei, dela 271 până la 375, sub forma unui articol de sine stătător, relevând la locul său punctele în care îmi permit să fiu de altă părere sau aducând contribuții întregitoare, unde cred că e cazul.

Epoca de care ne ocupăm are o importanță covârșitoare, căci în ea s'a desăvârșit formarea limbii românești prin introducerea creștinismului. Lipsindu-ne izvoarele despre începutul poporului nostru, trebuie să interpretăm cât mai fidel și

să exploatăm cât mai deplin știrile care vorbesc despre pământul Daciei și despre popoarele, care l-au stăpânit în acea vreme, căci numai pe această cale se pot reconstrui cadrele în care s'a petrecut plămădirea naționalității noastre.

Dl. N. Iorga socoate, în capitolul intitulat „distrugerea“, că: „la părăsirea Daciei, nu poate fi vorba de o invazie distrugătoare a barbarilor“. Iar cât privește raportul dintre federații așezați în Dacia și imperiul roman, scrie următoarele:

„Goșii federați, noi soldați ai imperiului, fără regi — nu se pomeneste nici unul în curs de un veac — nu sunt altă „nație“, altă patrie. De fapt nu putea să fie decât un singur stat, fermecând și dominând sufletește și pe cei care-l amenințau și-i prădau teritoriul“. Iar mai jos adaogă că împărăția era în situația să-i păstreze, ori să-i alunge pe barbari. „Astfel adevăratul urmaș al lui Aurelian, Probus (276—282), întors din Tracia, mută în Balcani 100,000 Bastarni „cari toți au păstrat credința“, și mulți Gepizi, Greuthungi, Goși, Vandali, „cari toți au călcat-o!¹⁾“

Ne permitem a observa că înainte de Constantin cel Mare, împărății n'au avut cuvânt în desfășurarea evenimentelor din nordul Dunării. Această părere nădăjduim să fie confirmată prin cele ce urmează.

Țin să arăt că, în alcătuirea acestui articol, am fost călăuzit de lucrarea fundamentală, scrisă asupra barbarilor germanici, de Ludwig Schmidt, *Ostgermanen* („Geschichte der deutschen Stämme bis zum Angang der Völkerwanderung“), iar privitor la Sarmați am consultat cu mult folos cele două studii ale lui Carl Patsch, intitulate: „Beiträge zur Völkerkunde von Sudosteuroopa“, unul apărut în *Anzeiger der K. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Kl.* (1925), iar celalalt în *Sitzungsberichte der Akad. der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Kl.* (1928). Aici aflăm bibliografia completă și un desăvârșit aparat critic.

¹⁾ N. Iorga: *Istoria Românilor*, București, 1936, v. II, p. 5.

UN SECOL DIN ISTORIA DACIEI IN TIMPUL NĂVĂLIRILOR BARBARE. EPOCA INCREȘ- TINĂRII POPORULUI ROMÂNESC

I.

După retragerea legiunilor, găsim în Dacia următoarele seminții barbare:

Oltenia, cu partea Munteniei de lângă Olt, a fost ocupată de Taifali, în restul Munteniei, în Moldova și în o parte a Ardealului s'au așezat triburile Vizigoților, iar în Banat Sarmații. La nordul Transilvaniei apăruseară de curând Gepizii. Nu era mic numărul Carpilor, care stăruiau în estul acestei provincii; asemenea și Bastarni. ²⁾

Autorii vechi nu pomenesc despre luptele, care au avut loc între acești barbari, până și-au împărțit pământul abandonat de stăpânirea Romei. Ecoul acestor frământări ajunge din timp în timp și în sudul Dunării. Dar nu peste mult, Goții din nordul Mării Negre au reluat firul încursiunilor și al expedițiilor de jaf în provinciile imperiului roman.

Astfel Goții din Crimeea invadară din nou Asia Mică în zilele bătrânului împărat M. Claudius Tacitus, dar acesta întâmpinându-i seceră asupra lor o strălucită biruință. Apoi plecă spre reședință, lăsând comanda supremă în mâinile fratelui său Florianus, pe drum însă îl ajunse moartea, în vara anului 276. ³⁾

Florianus, proclamat împărat de ostirea sa, continuă un timp, cu noroc expediția contra năvălitorilor. Apoi plecă împotriva lui Probus, pe care legiunile din Siria asemenea îl investiră cu purpura imperială. Moștenitorul lui Tacitus fu biruit și astfel Probus a rămas stăpânitorul necontestat al îm-

²⁾ I. Schmidt, o. c., p. 224—225.

³⁾ Vita Taciti, 13; Zosimus I, 63; Zonaras 12, 28. Cfr. Schmidt, o. c., p. 222.

părăției romane. El puse capăt războiului din Asia mică, luând în 277, titlul de *Gothicus Maximus*.⁴⁾

Neamul gotic, după ce i s'a închis drumul spre răsărit, mânat de cauze economice necunoscute, căută eșire la ținuturi cu hrană mai inelșugată, către apus. Vizigotii din Dacia atacară pe Sarmatii, care stăpâneau pământul fertil al Banatului. În cursul acestor turburări, o parte din barbarii strămtorați în nordul Dunării, cerură și primiră adăpost între hotarele imperiului roman, la 284. Cum vedem, în acest timp, împăratul roman nu putea influența mersul evenimentelor din Dacia. Aici, pe la 290, au avut loc lupte sângeroase între semințiile germanice, care-și disputau ținuturile mai bogate în hrană. Amintirea războiului dintre Goți și Gepizi ni s'a păstrat în următoarea povestire a lui Iordanes.⁵⁾

„Așa dară, cum am spus — scrie acest autor — Fastida, regele Gepizilor, ațitând poporul său pașnic, și-a întins hotarele țării sale, cu ajutorul armelor. Pe Burgunzi i-a nimicit aproape cu desăvârșire, învingând și alte popoare. Și pe Goți i-a jicnit fără socoteală cu îngâmfwarea lui. A călcat în picioare legăturile de sânge, fiind mânat de mândria lui nestăpânită. Vrând însă să câștige pământ pentru poporul ce sporia, și-a rărit locuitorii propriei sale țări. Trimise, deci, soli la Ostrogotha sub a cărui oblăduire se aflau pe atunci ambele seminții, a Ostrogoților și a Vizigoților, fiind același popor, și i se plânse că e închis de munți stâncoși și de păduri dese, cerându-i să aleagă: ori rășboiul, ori să-i cedeze pământ. Ostrogotha, regele Goților, om cu suflet hotărît, răspunse solilor, că, deși se îngrozește de un rășboiu crud, fiind în orice caz, păcat să stea față înarmate două popoare înrudite, totuși el nu-și va abandona țara. Dar la ce să lungim vorba? Gepizii încep atacul și Ostrogotha, ca să nu apară mai slab, își conduse oastea împotriva lor, lovindu-se aproape de orașul *Gallia*, pe lângă care curge râul Auha (Aluta!). Acolo luptară din ambele părți cu vitejie, cu atât mai vârtos, că aveau acelaș fel de luptă și arme asemănătoare. Dar cauza mai dreaptă și firea lor ageră aduse Goților biruința.

⁴⁾ Ibidem, p. 223; *Vita Probi* 16, 3.

⁵⁾ Iordanes: *Getica* 17, 96.

Când o parte a Gepizilor se retrase, noaptea puse capăt luptei. Apoi Fastida, lăsându-și morții pe câmpul de luptă, se depărtă cu grabă în patria sa, umilit și cu o rușine tot așa de mare, pe cât i-a fost și îngâmfarea. Goții mulțumiți de retragerea Gepizilor, s'au întors în țara lor, unde au petrecut în pace, cât a trăit regele Ostrogotha.“

Aceste evenimente avură loc cu puțin înainte de 290.

Se pare că barbarii înțeleseseră până la urmă primejdia unor războaie fratricide, întreprinse pentru stăpânirea pământului, care și așa era neîndestulitor pentru mulțimea lor, căci îi vedem unindu-se ca să înfrângă Umes-ul dunărean spre a străbate în provinciile înfloritoare ale imperiului roman. În 293, Diocletian a împărțit împărăția în 4 părți, moment pe care barbarii îl socotiră prielnic pentru planurile lor și astfel în 295 vedem pe Goți, Bastarni și Carpi, ridicându-se și invadând peninsula Balcanică. La autorii antici nu ne-au rămas date despre această năvălire de proporții mari. Ea însă este adevărată, cu mai multe dovezi.

În elogiul ⁶⁾ făcut împăratului Constantin, se spune:

„Nunc vero toto orbe terrarum non modo qua Romanus fuerat virtute vestra recepto, sed etiam qua hostilis edomito, cum totiens proculcata esset Almania, totiens obstrita Sarmatia, Inthungi, Quadi, Carpi totiens profligati, summittente se Goto pace poscenda, supplicante per munera rege Persarum.“

Diocletian și Maximian au luat, la 297, titlul de *Gothicus Maximus*, iar Galerius care a comandat armata dela Dunăre, a fost proclamat *Carpicus Maximus*, de 7 ori.

Acelaș eveniment îl glorioasă, între 293—300, și o inscripție din zidul unui castel nou ridicat la Transmarisca, care se termină cu cuvintele: „... post debellatas hostium gentis (pro: gentes) confirmata orbi suo tranquillitate in aeternum constituere praesidiu(m).“ ⁷⁾

Data de 295 e verificată și prin itinerariul lui Diocletian.

Din cele expuse se vede că în primele 2 decenii după re-

⁶⁾ Incerti paneg. Constantio Caesari dictus 10, 4. Conf. Patsch, Sitzungsberichte. 1928, p. 8.

⁷⁾ Inscriptio la Fiegiiber—Schmidt, No. 159,

tragerea legiunilor, Dacia traiană a fost teatrul unor mari convulsii. Barbarii se încăerară, vrând fiecare să ocupe regiunile cele mai bogate. Împărații romani, hărțuiți de lupte intestine, nu se puteau gândi să intervină în nordul Dunării, ci s'au mărginit să primească pe barbarii înfrânți, care căutau scăpare între frontierele imperiului.

Când dușmanii de eri se împăcară, întorcându-și armele spre sud, pe tronul Cesarilor se afla energicul Diocletian, care secondat de soții săi, se dovedi destoinic să stăvilească puhoiul barbar, fortificând linia dunăreană, cum numai Romanii știau să o facă.

Zece ani (303—313) domni liniște deplină la aceste hotare ale imperiului. Când însă prinseră de veste că s'au iscat noi turburări launtrice la Romani, barbarii își ridicară iarăși capul. După moartea lui Galerius (311), Roma ajunsese să aibă 4 împărați: Constantin, Licinius, Maximin și Maxentiu. Războiul civil înlătură pe cei doi din urmă, rămânând Constantin și Licinius să continue lupta între sine, cu împăcări intermitente (313.).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A fost lucru firesc ca barbarii din Dacia să încerce, între astfel de împrejurări, să rupă cordonul care apăra intrarea în Moesia inferior și în Scitia Minor, unde-i așteptau prăzi îmbelșugate. Atacul fu zădărnicit. Amintirea lui o păstrează o inscripție din 315, care numește pe Constantin cel Mare *Gothicus Maximus*, pentru o biruință pe care itinerariul împărătesc o face probabilă cu puțin înainte de acest an.⁸⁾ Între 315—317, Constantin și Licinius, împăcându-se, au restaurat cetatea *Tropaeum Traiani*, clădind dealungul Dunării și alte numeroase fortificații. Atunci s'a ridicat și puternicul val roman, în lungime de 51 km., între Axiopolis și Tomi, având în spate ziduri și mai multe burguri de apărare.⁹⁾ Constantin-cel-Mare a desăvârșit la Dunăre, opera defensivă, începută de Diocletian, întărind această frontieră atât de puternic, încât era aproape inexpugnabilă.

Atunci valurile lumii barbare loviră digul roman în altă parte. O năvălire peste hotarul imperiului avu loc, de astă dată,

⁸⁾ Ibidem, No. 161.

⁹⁾ Patsch, o. c., passim.

sus la Campona (Tétény), pe teritoriul Panoniei. In o expediție fulgerătoare, Constantin alungă pe năvălitori, trecu fluviul de hotar în țara Iazigilor, între Dunăre și Tisa și ca un nou Iuliu Caesar, cutreeră pământul barbar, introducându-se pe teritoriu roman, la Margum. Iar de aici pătrunse în Banat, ca să aducă în sfera de influență a Romei pe Sarmatii de acolo, despre a căror convertire la creștinism, cu acest prilej, ne vorbește un scriitor vechiu.¹⁰⁾ In iarna anului 322/323, Licinius pregătindu-se să atace pe Constantin, retrase trupele din Moesia inferioară și din Dobrogea de azi, lăsând hotarul fără apărare. Atunci Goșii conduși de Rausimod, trecură peste limesul „neglijat“ („neglectos limites eruperunt“) și pătrunseră pe pământ roman. Inaintarea le-a fost ușoară, fiind sprijiniți de către populația de jos, cum arată un edict imperial, care amenință cu arderea de viu pe trădători.¹¹⁾ Constantin eși personal în calea Goșilor și-i scoase din țară. Apoi trecu însuș Dunărea, în șesul muntean¹²⁾. Rausimod își conduse oastea pe o colină cu pădure deasă. Constantin îl atacă și îl învinse într'o luptă sângeroasă, în care au căzut mulți Goși, între care și Rausimod. Provincialii romani, târați în prinsoare, fură liberați. Prizonierii goși, luați în cursul expediției, fură colonizați în sudul Dunării.

Astfel vedem desinându-se tot mai limpede planul lui Constantin-cel-Mare de a împinge linia de apărare spre miază-noapte, sus în Carpați. Se cerea, în acest scop, o acțiune de mari proporții, pe care marele împărat a și întreprins-o după înălăturarea lui Licinius. Acesta văzu în operațiile lui Constantin pe teritoriul ce-i aparținea o violare a tratatului încheiat între ei. In realitate îl durea faptul că fuseseră îndepărtați dela Dunăre Goșii la care spera ajutor contra rivalului său. Războiul civil dintre cei doi împărați izbucni încă în 323. Dar după înfrângerea dela Adrianopol, Licinius trebui să fugă în Asia mică. In bătălia decisivă dela Chrysopolis (Scutari lângă Bosfor), Licinius fu bătut din nou, cu tot ajutorul numeroșilor Goși, care au luptat în rândurile lui, sub conducerea lui *Alica*.¹³⁾

¹⁰⁾ Socrates.

¹¹⁾ Theod. VII, 1, 1.

¹²⁾ Zosimus 21, An. Vales 21, Zonaras 13, 2.

II.

Această victorie făcu din Constantin domnul necontestat al vastei împărății romane. Apărarea liniei dunărene a ajuns în mâinile energice ale unui împărat, care era deplin conștient de primejdia ce bătea la porțile imperiului din acea parte. Căci Licinius, după detronare și-a menținut legăturile cu Goții, cari spera că-l vor ajuta să redobândească situația pierdută. Fiind osândit la moarte, a încercat să fugă la prietenii săi în munții Transilvaniei („montes Serrorum“), dar sfârșitul l-a ajuns la Thessalonike. Acum împăratul Constantin-cel-Mare începu uriașe pregătiri în vederea ofensivei, pe care plănuia să o ia contra barbarilor din Dacia.

Spre nord dela Oescus, înființă un mare lagăr de aprovizionare. Apoi se îngrijea să asigure două trecători permanente peste Dunăre. Intre Oescus și Suctava (azi Celei), clădi un pod de piatră ale cărui urme se văd încă, iar la Transmarisca (Turtucaia) întocmi o trecătoare pentru a cărei apărare ridică pe țărmul stâng al Dunării, pe locul unde este azi Oltenița, castelul numit Daphne Constantiniana¹⁴). Înaintea împăratului era pilda marelui său înaintaș, Traian, așteptând prilejul de-a-și trece legiunile biruitoare pe pământul Daciei lui Decebal.

Pretextul l-au îmbiat barbarii înșiși.

Taifalii și Tervingii din Oltenia și Muntenia, văzându-și închis drumul spre sud, atacară din nou pe Sarmatii din Banat, a căror țară bogată o râvneau. Aceștia cerură sprijin dela patronul lor, Constantin-cel-Mare, care trimise pe fiul său Con-

¹³) An. Vales. 27, Eusebius *Vita Const.* II, 15. Cfr. Jordanes: *Getica*.

¹⁴) Victor: *Caesares* 41, 18. Prokopius *de aedif.* IV, 7.

stantiu cu armată în ajutorul Sarmatilor strămtorați. Romanii izbutiră să cadă în spatele Goților, tăindu-le legăturile cu cei de acasă și zdrobindu-i cu desăvârșire ¹⁵⁾. Izvoarele vorbesc, desigur exagerat, de 100,000 morți, între care s'ar fi aflat Vidi-goja, pe care legendele germane îl cântă sub numele de Vitege. Mulți prizonieri fură colonizați în diferite părți ale imperiului. Se încheie un tratat formal, prin care Goții intrară din nou în clientela romană, obligându-se să dea un contingent armat, iar în schimb primiau anual, subsidii în bani. ¹⁶⁾

Biruința din 30 Aprilie 332 avu urmările cele mai importante. Proporțiile acestora sunt remarcate și de contemporani.

În onoarea lui Constantin-cel-Mare s'a ridicat la Constantinopol o columnă, care purta înscripția: „Fortunae reduci ob devictos Gothos.“ ¹⁷⁾ Poate a spus în viață ceea ce îl face să spună, în câmpiile elizeice Iulian Apostata, anume că: *el a recucerit Dacia lui Traian.*

Aceste cuvinte ale împăratului înseamnă pentru noi, cel puțin, atâta că, după credința contemporanilor, Dacia din nordul Dunării făcea de acum din nou parte integrantă a imperiului roman, nu numai din punctul formal de vedere al tratatului ci și în realitate, ca o entitate politică și economică.

Noua stare de lucruri a durat 35 de ani, constată Ludwig Schmidt. ¹⁸⁾

Vizigoții închiși spre vest, ca și spre sud, și-au domolit firea războinică obișnuindu-se cu viața pașnică. Eusebiu ¹⁹⁾ spune, că împăratul Constantin-cel-Mare a schimbat felul de traiu sălbatic și fără hotare al Goților, cu altul rațional și conform cu legile, iar Libanius ²⁰⁾ adaogă, că războinicii și neastâmpărații Goți au depus armele și au învățat să prețuiască pacea, îndeletnicindu-se cu lucrarea pământului. Mărturia vechilor autori găsește o prețioasă confirmare în materialul lexic al bibliei lui Vulfila.

¹⁵⁾ Eusebius: *Vita Const.* IV, 5. Eutropius IX, 7.

¹⁶⁾ Eunap. fr. 37. Ammianus 27, 5, 1. Jordanes: *Getica*, 112.

¹⁷⁾ Fiebiger—Schmidt, No. 164.

¹⁸⁾ Schmidt, o. c., p. 228.

¹⁹⁾ IV, 5.

²⁰⁾ Or. 59, 89; 12, 84.

Constatările făcute asupra schimbărilor survenite în modul de trai al Goșilor din Dacia au o însemnătate covârșitoare în legătură cu continuitatea elementului romanic în Dacia, arătând întregă netemeinicia părerii D-lui Alföldi despre sălbătăcia barbarilor, care ar fi distrus orice urmă, materială și sufletească, a civilizațiunii latine din nordul Dunării. Cuvintele lui Iulian, citate mai sus, despre redobândirea provinciei lui Traian, nu puteau indica numai reintrarea Goșilor în clientela romană, ci și recâștigarea vechii populații, rămasă acolo.

De altă parte întoarcerea Vizigoșilor spre o viață pașnică, împreună cu lucrarea pământului, nu se poate închipui, fără a admite existența unei populații străvechi, familiarizată cu agricultura și creșterea vitelor, iar aceea pătură așezată din moși-strămoși nu putea fi alcătuită, decât din Daco-romani.

Altă consecință importantă a biruinței, dela 332 și a situației create prin ea, o constituie avântul pe care l'a luat propaganda creștină în nordul Dunării.

Nu putem accepta părerea D-lui N. Iorga, care mănă de un spirit de polemică cu Dl. Giurescu, vorbește cu ironie despre metoda de a cerceta introducerea creștinismului la strămoșii noștri: „prin înșirarea de cuvinte, printr'o interpretare de piese arheologice și printr'o căutare în listele de martiri, ori chiar în biografia îndoielnică a unui misionar“²¹⁾.

Fapt e că neavând izvoare scrise, care să vorbească despre încreștinarea strămoșilor noștri, trebuind apoi să renunțăm și la puținele monumente arheologice, care erau socotite ca provenind dela Daco-romanii creștini²²⁾, nu ne-a rămas decât nomenclatura creștină românească și puținele date, care atestază răspândirea creștinismului la barbarii din Dacia. Aceste sunt temeiurile dela care trebuie să pornim, căci altfel locul cercetării științifice e amenințat să fie ocupat de speculațiuni mai mult sau mai puțin nebuloase.

Vechea noastră terminologie creștină adeverește în mod neîndoielnic că evanghelia lui Cristos a fost răspândită la poporul românesc în limba latină.

²¹⁾ O. c. p. 79.

²²⁾ Comunicarea Dlui Daicovici, în *Anuarul II, al institutului de studii clasice*.

Izvoarele scrise ne îngăduie să stabilim timpul și să reconstruim cadrele între care s'a petrecut această mare prefacere în viața neamului nostru. S'a arătat de istorici că creștinismul n'a putut să prindă rădăcini în Dacia, câtă vreme această provincie a stat sub dominațiune romană. Dar și după retragerea legiunilor, cât timp barbarii duceau viața lor războinică și neașezată, iar granița dela Dunăre, din motivele arătate era închisă, activitatea misionarilor creștini era redusă, fiind întreprinsă numai de prizonierii creștini, culeși cu prilejul expedițiilor de jaf.

Imprejurările s'au schimbat însă, începând din primăvara anului 332, devenind și rămânând prielnice, timp de 35 ani.

Dacia intră din nou în sfera de influență a Romanilor, în așa măsură, că echivala cu o reanexare. Noua stare de lucruri se reoglindește în relațiunile economice dintre nordul și sudul Dunării. Negustorii și, poate, muncitorii de toate categoriile, înundară iarăși vechea țară a Dacilor. Faptul istoric e adevărit prin numeroasele comori de monede și bare de aur descoperite pe pământul țării noastre, provenite din această epocă²³⁾.

E explicabil deci avântul pe care l-a luat aici propaganda misionarilor creștini, pe care o adevăresc autorii vechi și actele martirilor. Urmele răspândirii legii lui Christos la Goți le găsim — ce e drept — încă din veacul al 3-lea, dar exclusiv la ramul ostic al acestui popor.

La conciliul din Niceea a luat parte și episcopul Teofil din „Goția“. Invățații discută încă, unde ar trebui să fie localizată dieceza lui Teofil. E verosimul că ea trebuie căutată în Crimeea, fiindcă în nordul Dunării nu putea să existe o biserică creștină organizată.

Pentru veacul IV avem mărturia lui Sokrates (I, 18), care scrie că după biruința lui Constantin, Goții au trecut la creștinism, ceea ce putem interpreta în sensul că misionarii creștini aveau, de acum, acces liber la ei. Basileus din Casarea spune că noua lege a pătruns la Goți din Capadochia, prin mijlocirea unor prizonieri. Acelaș autor lasă să se înțeleagă că și mai

²³⁾ Bibliografia la Schmidt și Patsch.

târziu s'au menținut legăturile între creștinii din Asia Mică și cei dela Dunăre, căci lui i-a trimis moaștele Sf.-tului 'Sava un *Soranus*, ducele Sciției, originar din Capadochia²⁴).

Propaganda creștină s'a intensificat foarte mult, la mijlocul veacului IV, prin activitatea apostolică a episcopului Vulfila.

Acesta s'a născut în Goția, din tată got. Pregătirea preoțească și-a câștigat-o în altă țară. După ce s'a întors acasă, având gradul de lector, fu numit interpret pe lângă o ambasadă, trimisă la Constantinopol, fiindcă pe lângă limba maternă, cunoștea și pe cea greacă și latină. A petrecut pe teritoriul imperiului roman mai mulți ani, în care vreme a ajuns sub influența arianismului propovăduit de patriarhul Eusebiu, la a cărui sectă aparținea și împăratul Constantiu. Se crede că la sinodul din Antiochia, când avea vârsta de 30 ani, a fost investit prin patriarhul Eusebiu drept episcop misionar pentru Goții dela Dunăre, unde știu să-și câștige repede numeroși adepți. Dar șeful ținutului gotic, în care a trăit și a activat Vulfila, nu vedea cu ochi buni convertirea supușilor săi, fiindu-i teamă, cu drept cuvânt, că prin încreștinare își pierd înclinările războinice și prin aceasta se surpă însași temelia organizației de stat, așa cum era cazul și la imperiul roman. Din acest motiv începură persecuțiile, care secerară multe victime dintre Goți, iar pe Vulfila îl siliră să caute adăpost la sudul Dunării, unde Constantiu îi dete, lui și soților, loc de așezare la Nikopolis, nu departe dela poalele Balcanilor. Urmașii Goților refugiați aici sunt pomeniți și peste 200 ani. Acest șef, prigonitor al creștinilor, se numia Athanarich.

Nu toți ducii au persecutat pe închinătorii lui Christos. Căci între Goți aflăm în acel timp numeroși catolici, audiani și ariani. Audiani se numiau aceia care profesau învățătura lui Audius, care, expulzat fiind din Mesopotamia, a fugit la Goți, în 341. Dintre episcopii, urmași ai lui Audius, mai sunt amintiți: Silvanus și Uranius. Arianii fură sprijiniți de Vulfila, și după expatriere. Poporul gotic de rând îmbrățișa legea creștinească, fără să-și dea seama cărei secte aparțin propovăduitorii ei.

²⁴) Basiliius, ep. 155.

Ce legătură se poate face între activitatea misionară, pe care am schițat-o, și între încreștinarea strămoșilor noștri?

Propovăduitorii evangheliei au vorbit de sigur tuturor locuitorilor din Dacia. Despre Vulfila ne-a rămas însemnat că a predicat și în limba latină: „grecam et latinam et gothicam linguam sine intermissione in una et sola ecclesia Christi predicavit”. — Totuși nu putem tăgădui că creștinismul răspândit la Goți de misionari, veniți din Asia Mică, și din inițiativa patriarhului din Constantinopol, era de *orientare grecească* și prin urmare, nu sub această influență s'a produs încreștinarea Daco-romanilor, cum dovedește, în mod incontestabil, argumentul filologic.

Că la Goți fu răspândită noua lege și în limba latină, arată numele ca Constans și Dulcilla²⁵⁾. Deci introducerea creștinismului la poporul nostru nu poate fi explicată numai prin acțiunea misionarilor, a căror amintire ne-au păstrat-o vechii autori și actele martirilor.

Încreștinarea strămoșilor noștri se datorește împrejurării istorice că la 332 Dacia fu ca și încorporată din nou la imperiul roman. În mulțimea cea mare a Romanilor, care s'a revărsat din Moesia și din Sciția minor spre miază-noapte, atrasă de izvoarele de câștig ale Daciei traiane, au fost, de sigur, foarte numeroși creștini.

Azi se știe că încă înainte de conciliul dela Nicea (325) se semnalează existența comunităților creștine la Singidunum, Bononia, Ratiaria, Durostorum, Axiopolis, Noviodonum și Tomi²⁶⁾.

Deaici a radiat creștinismul nostru, răspândindu-se mai mult pe cale socială, deci în forma lui populară, decât prin mijlocirea misionarilor culți.

²⁵⁾ Schmidt, oc. p. 235.

²⁶⁾ Bibliografia la C; Patsch, o. c. p. 24.

III.

Pacea de 35 ani n'a fost desăvârșită, fiind întreruptă din timp în timp, prin mici expediții de jaf, pe care nu le întreprindeau Goții, ci Sarmații din Banat, cum s'a întâmplat în 355, 357 și 358.

Constanțiu, care domnia pe atunci, hotărî să pună capăt acestor incursiuni, care nelinișteau provinciile dunărene. Atacă mai întâi pe Sarmații dintre Dunăre și Tisa, trecând fluviul de hotar la Bononia și pustiindu-le țara până sus în regiunea Vațului de azi, Aici în țara Victofalilor dete peste Sarmații *Argaragantes*, pe care Sarmații *Limigantes*, prădătorii imperiului, i-au fost alungat din Banat. Împăratul luă pe *Argaraganți* sub ocrotirea sa, punându-le în vedere repatrierea. Iși făcu apoi calea întoarsă, trecând la *Brigetio* înapoi, pe teritor roman. Aici luă întinse măsuri, ca să înlăture pe *Limiganți* dela Dunăre, înlocuindu-i în Banat cu un popor credincios. Incercă să-și ajungă țința, mai întâiu, cu mijloace pașnice. La invitarea împăratului, fruntașii *Limiganților* trecură Dunărea înarmați și în număr considerabil. Ajungând în tabăra romană, se începură tratativele. Barbarii se arătară gata să intre în clientela romană, dând ostateci și făgăduind un contingent armat, dar despre cedarea teritoriului nu voriră să audă. La un moment dat — nu se știe din ce pricină — se iscă un conflict care degeneră într'un măcel groaznic. Barbarii fură tăiați fără milă.

Constanțiu decise să soluționeze radical problema sarmatică.

Trecu Dunărea și atacă așezările *Limiganților* dinspre apus, Dela răsărit înaintau *Taifalii*, care oferiră ajutorul lor împăratului, iar dinspre miază-noapte coborau *Argaraganții*. Trage-

dia Sarmatilor Limiganti era deplină. Numai o parte dintre ei scăpă în munții Banatului, unde se mai menținură o vreme, apoi se predară și ei. Populația, câtă a rămas, a fost ridicată și dusă în unghiul pe care-l formează Someșul cu Tisa. Aceștia au părăsit, nu peste mult, noile așezări și ajungând la Dunăre, au cerut și au primit adăpost pe teritor roman, în Panonia.

Constanțiu se întoarse peste Dunăre, cu foarte mulți prizonieri. Mai pe urmă ridică în fața orașului Margum, pe țărmul celalalt, castelul Constantiana, după modelul cetății Daphne a părintelui său.

Banatul fu ocupat de noii ocrotiți ai imperiului, de Argaraganți, în frunte cu regele Zizais. Ei, având pământ din belșug, au chemat la sine și pe fostele lor gazde, Victofalii: cei dintâi Germani așezați în Banat.

Constanțiu a murit în 361. Sub Iulian, care a domnit până în 363, nu se semnaleză evenimente importante la barbarii din Dacia. După scurta domnie a lui Jovian, urmează Valentinian I. și din 28 Martie 364, în calitate de coregent, fratele lui, Valens, căruia-i fu dat să desfășure o largă acțiune războinică pe pământul țării noastre.

Nenorocitele lupte romane pentru tron deschiseră din nou drum barbarilor, ca să poată prăda provinciile din peninsula Balcanică.

Valens, în vara anului 365, tocmai era în Bitinia, în drum spre Siria, când primi dela comandantii trupelor de frontieră știrea că Goții pregătesc o mare invazie. Era vorba de o acțiune la care era angajat întreg poporul, căci Ammianus vorbește de „*Gothi conspirantes in unum*“. Împăratul trimise trupele disponibile în Asia la hotarul dunărean, amenințat de noua primejdie. Când însă *Divitenses* și *Tungricani Iuniores* treceau prin Constantinopol, fură ademeniți de usurpatorul Procopius să adere la mișcarea trupelor care l-au proclamat de împărat. Și alte trupe destinate la frontul dunărean se alăturară revoltei.

Goții pătrunseră pe teritor roman de-a dreptul ca aliați ai lui Procopius, devastând în dragă voie, Tracia.

Când usurpatorul fu prins și executat (în Maiu 366), se

ridică altul în persoana lui Marcellus, care invită din Calcedon pe Goții prădători se treacă de partea lui, dar și acesta fu repede înlăturat. Atunci barbarii pleacă spre casă, dar Romanii izbutiră să le taie calea de retragere și să-i prindă pe toți, colonizându-i în diferite localități.

Victor, „magister equitum“, fu trimis în solie la Goți, ca să le ceară socoteală pentru călcarea tratatului de pace. Valens nu voi se accepta scuza lor, că ei de bună credință au socotit că lucrează în conformitate cu tratatul, când ca buni *foederati* au mers în ajutorul lui Procopius, și prin urmare a refuzat să le libereze prizonierii. Împăratul s'a crezut în drept să atace cu războiu pe barbari.

Iarna anului 366—367 a petrecut-o în Marcianopolis, supraveghiind instrucția trupelor și concentrarea proviziilor în cetățile dela Dunăre ²⁷⁾).

În primăvara anului 367, își trecu oștirea dincolo de Dunăre, pe un pod de corabii, între Transmarisca și Daphne, unde nu mai exista podul de piatră al lui Constantin-cel-Mare. Athanarich nu îndrăzni să aștepte pe puternicul său adversar, ci se retrase în munți („montes petivere Serrorum arduos“). Nici Valens nu cuteză să se aventureze prin văile necunoscute ale Carpaților, ca să atace pe Athanarich. Romanii se mulțumiră să prădeze sălașurile părăsite de Goți în câmpie și să facă prizonieri pe cei ce n'au apucat să se refugieze.

Toamna împăratul se retrase cu oștirea peste Dunăre, la Marcianopolis, în taberile de iarnă. O nouă acțiune fu împiedecată, și în vara anului 368, din cauza apelor mari ale Dunării.

Abia în Iulie 369, își putu conduce Valens din nou oștirea peste fluviu, de astădată pe la Isaccea de azi, debarcând pe pământul Tervingilor. Nici acum nu putu isprăvi nimic și astfel cu apropierea toamnei se retrase pe țărmul drept, mergând la Marcianopolis, în cartierul de iarnă.

Beligeranții oboșiți doriau pacea. La Goții retrași în munți se făcea, tot mai mult, simțită lipsa de hrană.

Ammian și Themsitius vorbesc de străduințele pentru

²⁷⁾ Ibidem, p. 37 și urm.

²⁸⁾ Vezi *Anexa*.

pace ale Goților, dar împrejurările între care aceea fu încheiată, nu prea arată umilirea lui Athanarich. Încheierea solemnă s'a făcut pe teritor neutral, într'o corabie. Condițiunile nu ne sunt cunoscute în amănunte, căci Zosimus se ferește a-le înșira, mulțumindu-se să constate că n'au fost potrivnice demnității poporului roman.

Din spusele vechilor autori se poate deduce atâta, că Dunărea a fost recunoscută de hotar, a cărei trecere, în relațiuni comerciale era îngăduită, numai în două locuri. Goții nu mai primesc subsidii, deci încetară de a mai fi *foederati*.

Pacea dela Noviodonum marchează o piatră de hotar în istoria relațiilor dintre Goții din Dacia și imperiul roman. Barbarii s'au smuls de sub influența împărăției romane. Urmrările n'au întârziat să se producă. Ducii gotici, redobândind mână liberă, și-au schimbat atitudinea față de creștini.

Câtă vreme puterea Cesarilor s'a putut face simțită în nordul Dunării, creștinismul fiind tolerat de șefii Goților, a făcut progrese și a înflorit. În acest interval nu se face amintire despre persecuții.

Dar după încheierea păcii, încă în 369, Athanarich începu prigoana împotriva creștinilor, fără deosebire de secta căreia aparțineau.

În *acta S. Sabae*²⁹⁾ e vorba de 3 persecuții, pornite la porunca mai marilor (μεγιστῶνες), păgâni. Șeful ținutului în care a trăi Stul Sava și din a cărui poruncă a fost înecat în râul Buzău, a fost Atharid, fiul lui Retestheus. Creștinii trăiau împrăștiați pe la sate, ai căror locuitori păgâni au căutat să-i ascundă, dar când adepții evangheliei n'au voit să jertfească zeilor gotici, s'au descoperit singuri și au fost dați morții împreunate cu grele chinuri. Alt izvor ne-a păstrat amintirea morții celor 26 martiri, care, prinși fiind din porunca ducelui Wingurich, au fost arși de vii într'o biserică. Aceasta s'a întâmplat în zilele împăraților Valentinian, Valens și Grațian, deci, între 367—378. O catolică, Gaatha, văduva altui șef gotic, a luat cenușa martirilor și, lăsând stăpânirea ținutului

²⁹⁾ Ibidem.

fiului său Arimerius, a plecat în imperiul roman, fiind însoțită de comunitatea creștină. Gaatha s'a întors acasă, dând sfintele moaște în grija fiicei sale, Dulcilla, care le-a dus mai târziu în Cyzicus. Vella, care a însoțit pe Gaatha la întoarcere, fu ucis cu pietre de către Goții păgâni.

Exemplul Gaathe și al Dulcillei arată că legea cea nouă pătrunsese și în cercurile cele mai înalte ale societății gotice, iar alții dintre șefii, care nu s'au încreștinat, nu urmau pilda lui Athanarich, Atharid și Wingurich. Cel dintâiu era bănuit că vrea să pună mâna pe stăpânirea monarhică a poporului gotic. Între astfel de împrejurări mulți creștini au scăpat cu viața în aceste vremi de urgie, mai ales că populația păgână dela sate nu le era dușmănoasă.

Din motive politice, dar de sigur, și pentru atitudinea lor diferită față de creștinism, între Athanarich și alt șef, numit Frithigern, izbucni un aprig conflict. Athanarich birui pe adversarul său, între împrejurări necunoscute, silindu-l să fugă peste Dunăre, unde ceru sprijinul împăratului Valens. Acesta se bucură de prilejul de-a putea slăbi pe barbari cu ajutorul barbarilor și astfel, dădu porunca trupelor din Tracia să plece contra lui Athanarich, care fu biruit. Frithigern și oamenii săi îmbrățișară credința ariană la care aparținea și Valens, după cum am amintit. La acțiunea de convertire a contribuit în largă măsură și episcopul Vulfila.

Disensiunile Vizigoților din Dacia s'au iscat tocmai în momentul, când dinspre Orient se apropia un mare pericol pentru întreaga Europa: *Hunii*.

IV.

Hunii intrând pe pământul Europei, bătură popoarele pe care le întâlneau în drumul lor, prădând și arzând. Astfel nimiciră pe Alanii dintre Volga și Don, apoi trecând peste acest râu, se aruncară asupra Ostrogoților. Bătrânul rege Ermanarich, încercă rezistența, dar disperând de viitorul poporului său, își puse capăt zilelor. O parte dintre Ostrogoți, supunându-se destinului, rămase în vechile sale așezări, ca să primească jugul năvălitorilor, iar alții, conduși de Alatheus și Saphrac, având în mijlocul lor pe tânărul rege Widurich, meraseră până dincolo de Nistru, luând poziție fortificată, ca să oprească puhoiul hunic. Aici sosi, venind dinspre Apus și Athanarich cu Vizigoții săi. Se pare că cele două tabere nu s'au înțeles asupra unei acțiuni unitare, căci Ostrogoții au ocupat poziții la cursul superior și de mijloc al Nistrului, iar Vizigoții la cel inferior. Dar Hunii, acoperiți de întunerecul nopții, trecură fluviul de hotar și, după o scurtă luptă, siliră pe Athanarich să se retragă îndărătul Siretului, unde ridică în grabă o nouă linie de apărare. Aici nu fu atacat îndată de năvălitori, care, după mărturia lui Ammian, au fost ocupați un timp cu punerea în siguranță a prăzilor bogate pe care le-au adunat prin Basarabia și Moldova de azi. Știrea e prețioasă, fiindcă arată starea de civilizație a pământului românesc, la venirea Hunilor.

Teama de barbarii asiatici cu înfățișare cumplită și lipsa de hrană, sili pe o parte a Vizigoților să ceară adăpost în imperiul roman. Cererea le fu satisfăcută fără greutate. Sub conducerea lui Frithigern și Alaviv, emigranții trecură Dunărea în toamna anului 376, după cât se pare la Silistra de azi, într'un număr pe care izvoarele nu ne îngăduie să-l putem

stabili. În vreme ce trupele de graniță însoțeau pe Vizigoți spre sălașurile ce le-au fost destinate, limesul dunărean fu trecut și de alte cete barbare: Ostrogoți sub Althaeus, Saphrac și Farnobius, ba chiar Alani și Huni.

Porțile imperiului erau acum larg deschise. O nouă epocă începe în istoria Europei.

După plecarea lui Frithigern și Alaviv, Athanarich ne mai putând susține linia Siretului, se retrase spre vest; unde? Ne spune Ammianus Marcellinus: „ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis“.

Învățații discută asupra regiunii unde trebuie să căutăm această țară, numită „Caucaland“. Răspunsul pe care l-a dat Carl Patsch, în lucrarea citată, ne pare cel mai plausibil.

La început a fost acceptată localizarea în preajma gurilor celor două Târnave, în al căror nume german (Kokel) și unguresc (Kükümlő) părea să trăiască amintirea lui „Caucaland“. Diculescu a propus pentru locul unde s'a retras Athanarich ținutul Buzăului, fiind ademenit de faptul că aici e Pietroasa, unde a fost aflat tezaurul cunoscut sub numele popular de *Gloșca cu pui de aur*. Patsch arată că localizarea lui Diculescu nu poate fi acceptată, „Sarmatis inde extrusis“, dovedește, în mod neîndoielnic, că *Caucaland*-ul lui Ammian trebuie căutat în Banat, unde au locuit Sarmații Limigantes până la 358, iar după această dată, Argaraganții cu regele lor, Zisais. În sprijinul acestei păreri vine și o altă știre, păstrată la Ambrosius (*Expositio evangeliū secundum Lucan*, X, 10): „Gothi in Tifalos et Sarmatas insurrexerunt“. Am văzut că Tifalii, vecinii Sarmaților din Banat, locuiau în Muntenia și Oltenia. Și descrierea munților înalți acoperiți de păduri, dată de Ammian, se potrivește cu hotarele răsăritene ale acestui ținut. Trebuie, apoi, să mai considerăm și împrejurarea că Vizigoții aveau nevoie, pe lângă adăposturi sigure și de regiuni bogate în proviziuni, pe care le puteau afla în văile mândoase ale Banatului.

La întrebarea de unde derivă numirea de *Caucaland*, Patsch se gândește la străvechiul trib tracic *Caucoensioi*, po-

menit la Ptolemeus (II, 2, 8.). Dar articolul aceluiaş Patsch, intitulat „Die Völkerschaft der Agathyrsen“, ne sugerează o altă explicaţie etimologică, pe care o supunem specialiștilor. În toponomastica Daciei — constată acest autor — sunt numiri, înafară de domeniul idiomului traco-dacic, de origină *scitică*.

Altfel în Caucaz, pe teritoriul locuit mult timp de Sciți, râul Terek, care se varsă în Marea Caspică, se numea în antichitate *Alutus*. Următoarea inscripție (C I L XIII, 8213) ne-a păstrat acest nume: „Matronus Aufani(bus) C. Iul(ius) Mansuetus m(iles) l(egionis) I M(inerviae) p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito): fu(it) ad Alutum flumen secus mont(em) Caucasi (La Ptolemeus fluviul se numește *Αλουτα* — greșit, pentru *Αλουτα*).

Nu e exclus că Sciții care au adus dela hotarul Asiei numirea de *Aluta*, să fi numit Carpații *Caucas(us)*, din care Goții au făcut pe „Caucaland“ al lor.

ANEXĂ

IZVOARELE SCRISE

Pentru epoca de care ne ocupăm, nu lipsesc izvoarele scrise contemporane, dar valoarea lor e foarte neegală. De aceea lăsăm să urmeze un scurt capitol de orientare, arătând părerea criticei moderne, la fiecare în parte.

Despre unii dintre autorii vechi citați am vorbit la sfârșitul broșurei mele: „*Năvălirea Goșilor în imperiul roman și părăsirea Daciei (253—271)*.”

Aceștia sunt: *Zosimus, Zonaras, Historia Augusta, Eutropius, Sextus Aurelius Victor și Jordanes.*

Dintre ceilalți amintim deosebit pe următorii:

Ammianus Marcellinus. Este originar din Antiochia, dintr-o familie grecească. De tânăr a intrat în trupa aleasă numită „*protectores domestici*”. La 353 îl aflăm lângă Ursicinus, „*magister equitum*”; sub Iulianus a luptat contra Alamanilor, iar în 363 a luat parte la războiul persic, întorcându-se în orașul său natal, a întreprins călătorii în Egipt și Grecia, iar în 376 s'a stabilit la Roma. Aici a început a scrie marea sa lucrare: „*Rerum gestarum libri XXXI*”, care cuprinde, în continuarea lui Suetonius, istoria împăraților romani, dela 96—378 d. Chr. Nu ne-au rămas însă decât cărțile 14—31, adică anii 353—378. E un izvor foarte prețios pentru acest pătrar de secol, fiindcă scrie despre evenimente pe care de multeori le-a cunoscut din propria experiență și se străduiește să expună numai adevărul. Afară de aceasta descrie popoare, obiceiuri, ținuturi și țări văzute de el. Cităm câteva locuri, unde vorbește despre evenimente petrecute pe pământul României de azi.

(Amm. Marc. XXVII, 5. 2.). Quesito in unum exercitu, prope Dafnen nomine munimentum, est castra metatus, ponteque contabulato supra navium foros, flumen transgressus est Histrum resistentibus nullis iamque sublatus fiducia, cum

ultra citroque discurrens, nullum inveniret, quem superare poterat vel terrere: omnes enim formidine perciti militis cum apparatu ambizioso propinquantis, *montes* petinere Serrorum arduos et inaccessos, nisi perquam gnaris, ne igitur aestate omni consumpta sine ullo remearet effectu, Arintheo magistro peditum misso cum praedatoriiis globis, familiarum rapuit partem, quae antequam ad dirupta venirent et flexuosa, capi poterant, per plana camporum, errantes. Hoc quoque tantum, quod fors dederat, impetrato, redit cum suis inoxius, nec inlato gravi vulnere, nec accepto.

(5.) Anno secuto, ingredi terras hostiles pari alacritate conatus, fusius Danuvii gurgitibus evagatis, impeditus mansit immobilis prope Carporum vicum, stativis castris ad usque autumnum locatis, emensum, unde quia nihil agi potuit dirimente magnitudine fluentorum, Marcianopolim ad hiberna discessit.

(6.) Simili pertinacia, tertio quoque anno, per Noviodunum navibus ad trasmittendum annum conexas, perrupto barbarico, continuatis itineribus longius agentes Greuthungos bellicosam gentem adgressus est, postque leviora certamina Athanaricum ea tempestate iudicem potentissimum, ausum resistere cum manu quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coegit in fugam, ipseque cum omnibus suis, Marcianopolim redevit, ad hiemem agenda (utillis tractibus) habilem.

(Amm. XXXI, 4, 13.) ... Athanaricus paria pertimescens, abscessit, memor Valentem dudum cum foederaretur concordia despexisse, adfirmantem se religione devinctum, ne calcaret solum aliquando Romanum hacque causatione, principem firmare pacem in medio flumine coegisse: quam simultatem veritus, ut adhuc durantem, ad Caucalandem locum altitudine silvarum inaccessum et montium, cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusit."

Eusebius (Pamphili), părintele istoriografiei bisericești. A fost originar din Palestina. La 309, în timpul marilor persecuții, a fugit în Egipt, iar după întoarcerea vremilor de liniște, a ajuns episcop al Cezariei din Palestina, unde a și murit în 340. Opera lui principală e cunoscută sub titlul de *Chronica*, în care ne dă istoria lumii dela început până la 324. Pe noi ne

interesează altă lucrare a lui Eusebius, *Viața lui Constantin-cel-Mare*.

Philostorgius, de neam grecesc, a trăit pe la sfârșitul veacului al IV-lea și la începutul celui de al V-lea. A scris din punct de vedere arianic, istoria bisericii creștine, în 12 cărți, dela 300 până la 425. Din opera această pierdută în cea mai mare parte ne-a rămas un rezumat scris de Photius.

Sokrates (Scholasticus). Despre viața lui ne-au rămas puține date. S'a născut, probabil, cam la 380. A fost un bărbat laic, cunoscător de legi. A scris o „*Istorie bisericească*“, în care a continuat *Cronica* lui Eusebius dela 324 până la 439.

Libanius.

S'a născut pe la 314 d. Ch., în Antiochia din Siria, și a fost învățăcelul lui Zenon. A mers la Atena, iar de acolo la Constantinopol. Aici a deschis o renumită școală de retori, dar adversarii lui l-au silit să o mute la Nicomedia. A mai petrecut în Constantinopol, iar, la urmă, s'a stabilit în orașul său natal, unde a trăit până la moarte (354—c. 393). A fost omul de încredere al lui Julian și favoritul lui Valens. A scris multe opere; aici amintim cele 68 cuvântări care, ca și cele 1607 scrisori, cuprind multe date istorice, de mare valoare.

Themistius. A fost vestit retor, ca și Libanius. Era originar din Paflagonia. Mai târziu a ajuns la Constantinopol, unde a deschis o școală retorică și filosofică. Ne-au rămas dela el 34 cuvântări, care cuprind știri istorice de o deosebită importanță. A fost de față la încheierea păcii dintre Valens și Athanarich.

În *Panegyrici veteres* au fost adunate elogiile făcute asupra lui Maximian, coregentul lui Dioclețian, al lui Constantin-cel-Mare, Julian și Teodosius.

Anonymus Valesianus (pars I) ne-a lăsat istoria anilor 305—307, cuprinzând date foarte precise, privitoare la războaiele gotice din timpul lui Constantin.

Passio S. Sabae e o relație oficială asupra martiriului lui St. Sava, care a fost redactată din porunca lui Soranus, ducele Scitiei. Mai amintim „*acta*“ referitoare la martiriul celor 26.

UNIVERSITY OF CLUJ

DE ACELAȘ AUTOR

1. *Articole și Documente. Cluj, 1923.*
2. *Politica externă a lui Mircea-cel-Bătrân. Gherla, 1924.*
3. *Războaiele lui Radu Șerban (în Analele Ac. Rom., 1926).*
4. *Documente la Războaiele lui Radu Șerban. Dej, 1927.*
5. *Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei. Dej, 1927.*
6. *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în v. XVI-lea. Dej, 1928.*
7. *Un erou din granița năsăudeană. Dej, 1929.*
8. *Trecutul Românilor ardeleni în cadrul năzuințelor spre unitatea națională. (In v. „Transilvania“, etc.) București, 1929.*
9. *Când și dela cine au cuprins Ungurii Ardealul? Dej, 1931.*
10. *Năvălirile Goșilor în imperiul roman și părăsirea Daciei (253—271). Dej, 1937.*
11. *Luptele Românilor ardeleni (1849—1910) — (în manuscris).*

BCU Cluj / Central University Library Cluj
